

Резюме

Ратушний А. В. Стимулювання винахідницької діяльності у сфері військово-промислового комплексу.

Стаття присвячена питанню популяризації винахідницької діяльності у сфері військово-промислового комплексу. Розглянуто, як саме держава має опікуватися питанням створення необхідних умов для збереження й зміцнення свого інтелектуального потенціалу, а також для пошуку шляхів його якісного розвитку. Особливу увагу приділено видатним винаходам українських винахідників та організації творчості через конкурсну діяльність, яка стала важливим напрямом державної політики майже всіх промислово розвинених країн.

Ключові слова: винахідницька діяльність, військова політика, винаходи, інтелектуальна власність.

Резюме

Ратушний А. В. Стимулирование изобретательской деятельности в сфере военно-промышленного комплекса.

Статья посвящена вопросу популяризации изобретательской деятельности в сфере военно-промышленного комплекса. Рассмотрено, как государство должно заниматься вопросом создания необходимых условий для сохранения и укрепления своего интеллектуального потенциала, а также для поиска путей его качественного развития. Особое внимание уделено выдающимся изобретениям украинских изобретателей и организации творчества через конкурсную деятельность, которая стала важным направлением государственной политики многих промышленно развитых стран.

Ключевые слова: изобретательская деятельность, военная политика, изобретения, интеллектуальная собственность.

Summary

Ratushnyi A. Inventory activities in the field of the military and industrial complex.

The article is devoted to the issue of popularization of inventive activity in the field of the military-industrial complex. Considered how the state should take care of the creation of the necessary conditions for the preservation and strengthening of its intellectual potential, as well as for finding ways of its qualitative development. Particular attention is paid to the outstanding inventions of Ukrainian inventors and the organization of creativity through competitive activities, which became an important direction of state policy of almost all industrialized countries.

Key words: inventive activity, military policy, inventions, intellectual property.

УДК 347.77

О. В. ЦИМБАЛЮК

Оксана Вікторівна Цимбалюк, студентка магістратури Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМАТИКА ПАТЕНТУВАННЯ ЖИВОЇ МАТЕРІЇ В УКРАЇНІ. ГАРМОНІЗАЦІЯ З ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Патентування живої матерії – досить суперечливе явище в світі. Суперечки стосуються багатьох юридичних, етичних та соціальних проблем, які поєднуються з досягненнями в науці та техніці, а також з тим, як вони розуміються, регулюються та впроваджуються в різних країнах світу. Ситуація із патентами на форми життя стає ще більш складною, коли розгляд патентоспроможності живих організмів розширюється, включивши матеріал людського походження. В сучасному суспільстві існують позиції як «за» патентування живої матерії, так і «проти».

Можна виділити такі основні аргументи проти патентування:

– патентування сприяє певному контролю окремого кола осіб над інформацією, яка повинна належати всьому людству;

– занепокоєння, що скоро життя будуть розглядати як матеріальне явище;

– процес патентування створює більше навантаження на науковців і вони приділяють меншу увагу дослідженням;

– більше використання тварин в дослідженнях може перетворити науку на боротьбу проти тварин.

Але, якщо заборонити патентувати живу матерію, виникне ряд інших проблем, тому можна виділити деякі аргументи, які висловлюють підтримку патентуванню:

– найперше, патентний закон регулює не комерційне використання винаходів, а винахідливість;

– патентування обіцяє суспільству корисні наслідки від нового продукту чи процесу;

– патентування розвиває конкуренцію, яка необхідна для пошуків роботи науковців;

– якщо заборонити патентування, це не буде означати заборону даним дослідженням, результати яких будуть перетворювати на комерційну таємницю, і це не буде вигідним явищем.

На сьогодні проблематика патентування живої матерії в Україні постає в трьох аспектах: економічному, правовому та морально-етичному¹.

Говорячи про морально-етичний аспект, потрібно зазначити, що на сучасному етапі розвитку українське суспільство не готове сприймати факт патентування живої матерії. Причиною є необізнаність у даній сфері. В Україні випущена недостатня кількість публікацій щодо даної тематики, яка б пояснила людям значущість цих досліджень. Зазначену проблему можна вирішити шляхом просвітлення громадян.

Щодо економічного аспекту, то проблема пов'язана з браком фінансування наукових досліджень. Таке явище склалось не тільки щодо живої матерії, а й щодо біотехнології як науки загалом. У зарубіжних країнах дуже популярне інвестування коштів у наукову сферу. Великі підприємства співпрацюють з науковими установами та інститутами. В Україні, на жаль, така практика радше виняток, ніж закономірність. Ще однією стороною є те, що фінансування в науку з боку держави мінімальне, не здатне задовольнити потреби сучасних досліджень, а також не зроблено жодних потрібних кроків для того, щоб зробити українську науку привабливою для іноземних інвестицій.

Правова проблема патентування живої матерії полягає в тому, що чинне українське законодавство ніяк не регулює даний процес. Відсутні норми, які б регулювали наукові дослідження у цій сфері, визначали правовий статус живої матерії як об'єкта інтелектуальної власності і встановили особливості критеріїв патентоспроможності. Україна підписала угоду про асоціацію з Європейським Союзом, а це передбачає і гармонізацію законодавства України з Директивою 98/44/ЄС європейського парламенту та ради від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів. Сподіваємось, що підписання угоди викличе певні зрушення в законодавстві України.

На даному етапі в Україні немає спеціального законодавчого акта, який би регулював патентування живої матерії чи загалом біотехнологій. Згідно з нашим законодавством засобом охорони живої матерії як об'єкта інтелектуальної власності може виступати винахід і корисна модель.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» об'єктом винаходу (корисної моделі), правова охорона якому (якій) надається згідно з цим Законом, може бути: продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо); процес (спосіб), а також нове застосування відомого продукту чи процесу². Законодавець надає відкритий перелік, який недостатньо пояснює, що саме може бути об'єктом патентування. Але цим задовольняє патентовласників.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель» надає більш конкретний список. Відповідно до п. 2.3.1 даного наказу продукт як об'єкт технології – це матеріальний об'єкт як результат діяльності людини. Таким продуктом, зокрема, є пристрій, механізм, система (комплекс) взаємодіючих пристроїв, споруда, виріб, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини та інший біологічний матеріал, у тому числі трансгенна рослина і тварина³.

Відповідно до чинного законодавства України, правова охорона надається винаходу (корисній моделі), що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоздатності. Дана норма відповідає умовам, які застосовують в Європейському Союзі.

Законодавство України у сфері патентування живої матерії потребує гармонізації з правом ЄС. Система права Сполучених Штатів Америки нам не підходить, адже її можна назвати системою, в якій «все включено». Немає жодної «моральної» норми, яка б регулювала процес патентування. А якщо виникають суперечності при прийнятті рішення щодо патентування «живого», система повністю покладається на прецедентне право.

Основний документ, який регулює патентування живої матерії в ЄС – Директива Європейського Союзу 98/44/ЄС про правовий захист біотехнологічних винаходів (далі – Директива). Для запровадження дієвої системи регулювання патентування живої матерії в Україні необхідна адаптація норм відповідно до вказаної вище Директиви.

В Директиві виділено особливості патентування живих організмів⁴.

Зокрема:

1. Якщо винахід ґрунтується на біологічному матеріалі людського походження або якщо в ньому використовується такий матеріал, то коли подається заявка на винахід, особа, з тіла якої було взято матеріал, повинна бути проінформована і чітко висловити свою згоду.

2. Винахід, який ґрунтується на елементі, відокремленому від організму людини або виробленому в інший спосіб через технічний процес, який може мати промислове застосування, не виключається з патентоспроможних, навіть коли структура того елемента ідентична структурі природного елемента, за умови, що права, надані патентом, не поширюються на організм людини та його елементи в їхньому природному середовищі.

3. Винахід, який ґрунтується на біологічному матеріалі рослинного або тваринного походження, або якщо в ньому використовується такий матеріал, заявка на винахід повинна у відповідних випадках містити інформацію про географічне походження такого матеріалу, якщо воно відоме.

4. Винаходи, що стосуються рослин або тварин, є патентоспроможними за умови, що застосування винаходу технічно не обмежується одним сортом рослин або тварин.

5. Біологічний матеріал, відокремлений від свого природного середовища або виготовлений шляхом технічного процесу, може бути предметом винаходу, навіть якщо він був уже раніше наявний в природі.

Невідповідність вітчизняного законодавства правовим нормам ЄС можна побачити в засобі захисту живої матерії. У нас може бути як винахід, так і корисна модель, а в Директиві згадується тільки винахід.

А. Олефір виділив особливості, які відрізняють винахід від корисної моделі. Він зазначає, що «на відміну від винаходів, корисну модель характеризують такі ознаки:

1) відсутній такий критерій патентспроможності, як винахідницький рівень, який означає, що новація є неочевидною – оригінальною, вона не відома рівню техніки та за сутністю не впливає просто з відомих раніше відомостей, інакше вона б все одно б виникла й без стимулів, наданих патентуванням;

2) це конструктивне виконання засобів виробництва і предметів споживання, тому об'єкт, який захищається як корисна модель, повинен мати виражені просторові форми (компоновку), ні способи (технологічні процеси), ні речовини як корисні моделі не охороняються»⁵.

На нашу думку, а також виходячи із сказаного вище, живу матерію як об'єкт інтелектуальної власності не можна розглядати як корисну модель. Ознаки корисної моделі не в змозі задовольнити такий складний і суперечливий об'єкт патентування.

В Європейському Союзі керівництво над оцінкою патенту лишили на розсуд національних судів⁶. В принципі даний процес можна розглядати як позитивне явище, але в Україні поки немає спеціалізованих патентних судів і немає необхідної технічної та наукової компетенції для оцінки дійсності патентів щодо живої матерії. Спеціалізована патентна експертиза має важливе значення, оскільки це забезпечує швидкий судовий розгляд, низькі показники помилок та тісний зв'язок з патентними експертами. Наші суди не мають достатньо підготовлених кадрів для розгляду справ з інтелектуальною власністю, а особливо – якщо це стосується такого складного об'єкта. Судова система не вимагає від суддів спеціальних наукових або технічних знань або бути професійно підготовленими в даній галузі. Часто проблеми з порушенням патентів розглядають погано підготовлені судді, які не в змозі ефективно оцінити вплив нових продуктів та процесів. Відсутність спеціалізованої експертизи призводить до відмінностей у застосуванні та тлумаченні патентного права України і ЄС. Дані проблеми виникають і в інших країнах і, можливо, не є національною проблемою, оскільки кожна країна може індивідуально вирішувати питання, застосовуючи положення, які відповідають соціальним цінностям і принципам. Але це досить велика прогалина в становленні ефективної системи права інтелектуальної власності.

У ст. 6 Директиви, на відміну від нашого законодавства, чітко передбачено список винаходів, які вважаються непатентоспроможними, якщо їхнє комерційне використання суперечить суспільним інтересам або нормам моралі:

- 1) процеси клонування людських істот;
- 2) процеси змінювання через зародкову лінію генетичної totoжності людських істот;
- 3) використання людських ембріонів з промисловою або комерційною метою;
- 4) процеси змінювання генетичної totoжності тварин, які можуть завдати їм страждань без будь-якої суттєвої медичної користі для людини або тварин, а також тварин, що виникають внаслідок таких процесів⁷.

Найбільше занепокоєння викликають процеси клонування людських істот. 14 грудня 2004 р. було прийнято Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини».

Дотепер найбільш тривожним аспектом патентування життя є патентування генів, клітинних ліній і тканин людини. У Директиві вказано, що не підлягають патентуванню людське тіло на будь-якому етапі його формування, ні просте відкриття одного із його елементів, включно із послідовністю чи частковою послідовністю генів. Але, тим не менше, дозволено патентувати ізольовані елементи людського тіла, які було отримано шляхом застосування технічного процесу, у тому числі повну або часткову послідовність гена (ДНК-послідовність), за умови, що:

- 1) елемент було виокремлено із людського тіла шляхом застосування технічного процесу;
- 2) цей елемент є придатним до промислового застосування, тобто, він має визначитися через біологічну функцію, яку виконує ген⁸.

Порівняно з попередніми роками Україна значно просунулась у сфері патентування живої матерії, проте необхідно провести деякі заходи для гармонізації українського законодавства з законодавством ЄС:

- розглядати живу матерію як об'єкт інтелектуальної власності тільки як винахід;
- прийняти спеціалізований нормативно-правовий акт щодо патентування біотехнологій, норми якого будуть адаптовані та гармонізовані відповідно до європейських норм;
- розробити національну програму розвитку у сфері патентування «живого» із залученням досвіду країн ЄС, яка б відповідала суспільним потребам;
- створити спеціалізований суд з інтелектуальної власності;
- розширити інформування громадян щодо перспектив від патентування живої матерії, пояснити механізм дій, залучати до обговорення, а також показати, що держава застосовує належні заходи безпеки;
- усунути бар'єри для співробітництва наукових установ з українськими та іноземними підприємствами;
- створювати сприятливі умови для іноземних інвестицій в науку;
- покращити фінансування наукових установ, а також спростити систему фінансування при спільних дослідженнях з іноземцями;
- створювати координаційні науково-дослідні центри для наукового співробітництва між країнами;
- заохочувати дослідників сприятливими умовами праці, фінансовими вигодами;
- запровадити в університетах спеціалізовані програми, курси в даній сфері, які б забезпечили відповідний рівень підготовки спеціалістів;
- проводити різноманітні конференції, наукові дискусії з залученням іноземних представників;

– окреслити перспективи дослідників і підприємств у сфері патентування живої матерії.

При гармонізації та адаптації законодавства України в сфері патентування живої матерії з міжнародними нормами наша країна зможе вийти на новий економічний рівень, збільшить вільний доступ до новітніх технологій і інформації в даній галузі, завдяки співробітництву підвищить кваліфікацію робочої сили і створить сприятливе інвестиційне середовище.

Впровадження новітніх технологій у сфері патентування живої матерії в економіку України сприятиме розвитку конкурентоспроможності та міжнародного співробітництва, яке на даний час набуває все більшого значення в розбудові міжнародного ринку.

---

¹ *Кашинцева О. Ю.* Інтелектуальна власність та біоетика: аспекти гармонізації: моногр. / О. Ю. Кашинцева ; НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ. – К.: Інтерсервіс, 2015. – С. 53–54.

² Про охорону прав на винаходи та корисні моделі : Закон України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

³ Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель : наказ Міністерства освіти і науки України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

⁴ Директива 98/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів // Офіційний вісник ЄС, L 213, 30 липня 1998 р. – С. 13–21.

⁵ *Олефір А.* До проблеми правової охорони біотехнологій / А. Олефір // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2015. – Вип. 1. – С. 71–83.

⁶ *Evisa Kica and Nico Groenendijk.* The European patent system: dealing with emerging technologies // Innovation: The European Journal of Social Science Research. – 2011. – Vol. 24. – P. 85–105.

⁷ Директива 98/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів // Офіційний вісник ЄС, L 213, 30 липня 1998 р. – С. 13–21.

⁸ Там само.

Резюме

Цимбалюк О. В. Проблематика патентування живої матерії в Україні. Гармонізація з законодавством Європейського Союзу.

Стаття присвячена проблемам патентування живої матерії в Україні. Розглянуто також перспективи від гармонізації законодавства з правом ЄС, зокрема, з Директивою про правову охорону біотехнологічних винаходів.

Ключові слова: патентне право, патентування живої матерії, гармонізація законодавства, критерії патентування.

Резюме

Цимбалюк О. В. Проблематика патентования живой материи в Украине. Гармонизация с законодательством Европейского Союза.

Статья посвящена проблемам патентования живой материи в Украине. Рассмотрены также перспективы от гармонизации законодательства с правом ЕС, в частности, Директиве о правовой охране биотехнологических изобретений.

Ключевые слова: патентное право, патентование живой материи, гармонизация законодательства, критерии патентования.

Summary

Tsybalyuk O. Problems of Patenting of Living Matter in Ukraine. Harmonization with the legislation of the European Union.

The article is devoted to issues of patenting of living matter in Ukraine. The article also looks at the prospect of harmonization of legislation with the EU law, in particular, with the Directive on the legal protection of biotechnological inventions.

Key words: patent law, patenting of living matter, harmonization of legislation, patenting criteria.